

УДК 378.23

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ОСНОВ ПРИКОРДОННОЛОГІЇ

В. В. Хіміч

У статті розкриваються такі форми організації навчальної діяльності курсантів, як лекція, семінарське заняття, практичне заняття, самостійна робота під керівництвом викладача, науково-дослідна робота, військове стажування. Автор приходить до висновку про доцільність умілого поєднання форм навчальної діяльності курсантів-прикордонників на заняттях з основ прикордоннології.

***Ключові слова:** навчальна діяльність, форми навчальної діяльності, курсанти, прикордоннологія.*

Розвиток Державної прикордонної служби України обумовлюється рівнем підготовленості персоналу. Сучасні умови вимагають підготовки висококваліфікованих фахівців, що можливе при правильному виборі та постійному коректуванні форм і методів навчальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників у вищому військовому навчальному закладі, і перш за все у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін. Особливу роль відіграє вивчення дисципліни “Основи прикордоннології”.

Основи прикордоннології – це навчальна дисципліна, основний зміст якої становлять такі розділи (теми):

1. Історія розвитку та становлення прикордоннології як науки.
2. Міждисциплінарний статус прикордоннології у системі наукових знань.
3. Методи досліджень в прикордоннології.
4. Сучасна проблематика досліджень в прикордоннології.
5. Основи теорії кордонів.
6. Парадигма прикордоння.
7. Прикордонний простір як геополітична категорія.
8. Основи загальної теорії безпеки та теорії національної безпеки.
9. Прикордонна безпека у системі національної безпеки держави як об’єкт дослідження прикордоннології.

Вивчення навчальної дисципліни “основи прикордоннології” забезпечує вивчення прикордонної сфери суспільства та держави за сферами діяльності, сприяє формуванню професійного мислення, професійної компетентності, професійного світогляду майбутніх офіцерів-прикордонників тощо. При викладанні “основ прикордоннології” організація навчальної діяльності здійснюється з використанням різноманітних форм, які забезпечують активну взаємодію науково-педагогічного складу з курсантами. Але специфіка майбутньої професійної діяльності визначає перевагу колективних форм навчальної діяльності курсантів. Спостереження під час проведення дослідження свідчать про те, що у колективі навчальної групи курсант вступає у спілкування і взаємодію з великою кількістю однолітків, командирів, викладачів, що створює великі можливості для спільної діяльності. Досвід колективної форми навчання є великою соціальною цінністю, оскільки він готує курсантів до майбутньої професійної діяльності. Тому саме ці форми навчальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників, на нашу думку, необхідно активно вивчати, аналізувати, вдосконалювати.

До проблеми аналізу форм навчання звертаються у своїх дослідженнях вітчизняні та зарубіжні педагоги. Так, М. Скаткін виділяє такі загальні форми навчання: індивідуальну, парну, групову і колективну. Особливу зацікавленість виявляють учені стосовно двох останніх форм. Проблема практичного застосування організації групового навчання у викладанні різних дисциплін стала предметом дослідження теоретиків та методистів. О. Пометун, Л. Пироженко розглядають групове навчання як одну з інтерактивних технологій. М. Виноградов, В. Оконь, М. Скаткін, І. Чередов розглядають переваги та недоліки групової форми навчання. Наукові положення, висновки та рекомендації, які містяться у зазначених вище та інших наукових працях, мають велику цінність для нашого дослідження.

Метою статті є аналіз існуючих форм навчальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників на заняттях з основ прикордоннології.

Відповідно до мети існує необхідність чіткого визначення дидактичної категорії “форма навчання”. Результати аналізу наукових праць з проблеми дозволили з’ясувати, що на сучасному етапі розвитку педагогіки не існує чіткого визначення цього поняття, його сутності як наукової категорії. Наприклад, дидакти В. Оконь, Ч. Купісевич

застосовують поняття “організаційні форми навчання”, Ю. Бабанський, В. Галузинський, М. Євтух – “види та форми організації навчання”, О. Кондратюк, А. Дьомін – “форми організації навчання” [1, с. 384]. У більшості випадків поняття “форми навчання” змішується з “методами навчання”.

Поняття “форма” (від лат. *forma* – зовнішність, устрій) трактується як зовнішній вигляд, обрис, тип, структура чогось, що зумовлено певним змістом [2, с. 679]. Узагальнення результатів аналізу літератури з проблеми дослідження дозволило В. Ягупову зробити висновок, що форма організації навчання як дидактична категорія означає зовнішній бік організації навчального процесу, пов’язаний з кількістю учнів, часом і місцем навчання, а також із порядком його здійснення [1, с. 385].

Щодо класифікацій форм організації навчальної діяльності, то І. Підласий пропонує здійснювати її за такими ознаками:

- кількістю учнів;
- місцем навчання;
- дидактичною метою;
- тривалістю навчання [3, с. 519].

В контексті нашого дослідження найбільшу цікавість становить перша із перерахованих класифікацій. Відтак, форми навчання поділяються на індивідуальні, масові, колективні, групові тощо. Зупинимося детальніше на груповій формі діяльності. Курсантам пропонуються для виконання однакові завдання з певним рівнем проблемності. Виконання таких завдань дозволяє робити деякі узагальнення та застосовувати їх в подальшому для розв’язання інших завдань. Призначення науково-педагогічного складу – спрямовувати діяльність курсантів у правильне русло, організовувати самостійну роботу, вміти правильно ставити завдання курсантам, підбирати запитання, щоб спрямовувати навчальну діяльність на досягнення мети. Особливістю колективної форми організації навчальної діяльності на занятті є те, що перед усіма курсантами ставиться спільна мета. Викладач формулює цю мету, а от способи та шляхи її досягнення курсанти, по можливості, повинні вишукувати самостійно за умови вмілого керівництва цим процесом з боку педагога.

Форми навчання, як і весь навчально-виховний процес, знаходяться у стані удосконалення і обумовлюються:

- завданням, змістом, принципами і методами навчання;

вимогами військової доктрини;
штатною організацією підрозділів Національної академії
Державної прикордонної служби України як відомчого навчального
закладу;
специфікою службової діяльності;
рівнем загального розвитку курсантів.

З урахуванням сказаного нами про основи прикордоннології як навчальну дисципліну, її зміст, структуру, доцільно використовувати при її викладанні таку форму організації навчальної діяльності курсантів, яка б поєднувала їх колективну роботу з індивідуальним підходом. Заслуговує на увагу думка П. Сікорського щодо необхідності використання індивідуалізації та диференціації навчальної діяльності. На його думку, індивідуалізація навчання спрямована на врахування специфічних індивідуальних особливостей кожного суб'єкта учіння всередині груп, а диференціація передбачає врахування й подібних типових особливостей груп суб'єктів учіння [4, с. 132].

У навчально-виховному процесі вищого військового навчального закладу мають місце різноманітні форми організації навчальної діяльності: лекції, семінарські заняття, практичні заняття, самостійна робота під керівництвом викладача, науково-дослідна робота, військове стажування. З точки зору методики використання, ці форми ми можемо класифікувати як колективні. У педагогічній науці ці форми трактуються як способи керування навчально-пізнавальною діяльністю для розв'язання певних навчально-виховних завдань.

Методи навчання (лекція, семінар, практична робота тощо) виступають як організаційні форми навчання, оскільки є способами взаємодії курсантів-прикордонників і науково-педагогічного складу, у межах яких реалізуються інші методи і засоби навчання.

Серед форм навчальної діяльності курсантів-прикордонників з вивчення основ прикордоннології важливе місце належить лекції як логічно завершеному, науково обґрунтованому, послідовному і систематизованому викладу певної теми. Вона тісно пов'язана з іншими формами організації навчальної діяльності – семінарськими, практичними заняттями тощо. В такому розумінні, як слушно зауважує М. Фіцула [5, с. 117], мова йде про лекційно-семінарську систему навчання.

Оскільки основи прикордоннології – це навчальна дисципліна, структура та зміст якої ґрунтуються на знаннях з інших навчальних

дисциплін, які вивчають курсанти-прикордонники (професійно-орієнтованих, соціально-економічних, історико-правових тощо), науково-педагогічний склад має докладати зусиль до вмілого поєднання цих знань на заняттях з основ прикордоннології.

Проводячи лекцію, педагог має дотримуватись таких вимог: доведення до курсантів мети лекції і її належне мотивування; доступність і науковість викладу; включення механізму зворотного зв'язку; повторення важливих теоретичних положень; завершення кожного питання підсумком і мотивованим переходом до наступного; вміння і здатність змусити себе слухати; емоційність викладу; налагодження живого контакту; створення проблемних ситуацій [5, с. 123]. Важливим є відкритість педагога до налагодження діалогічної взаємодії з курсантами, з одного боку, та курсантів між собою – з іншого. Відкритість педагога, його бажання та здатність дослідити ту чи іншу проблему й обрати оптимальні способи її розв'язання викликають миттєву реакцію з боку курсантів, яка виявляється у підтримці своєю власною навчальною діяльністю створеної на занятті атмосфери пошуково-творчої діяльності всього колективу. Саме це є однією із умов виконання заняттям своїх функцій. Функціями лекції як форми організації навчальної діяльності є: інформаційна; орієнтовна; пояснювальна; переконувальна; систематизуюча; стимулююча; виховна і розвивальна. Лекції проводяться по кожній темі з основ прикордоннології.

Поряд із лекцією важливою формою організації навчальної діяльності курсантів-прикордонників є семінарське заняття, яке передбачає самостійне вивчення курсантами за завданням педагога окремих питань і тем лекційного курсу. Семінарські заняття сприяють розвитку пізнавальної активності курсантів більшою мірою, ніж будь-які інші форми організації навчання, розвивають логічне професійне мислення, уміння висловлювати й аргументувати власні думки, допомагають глибокому засвоєнню фундаментальних знань, формуванню професійної компетентності. Вони виконують такі функції: формування пізнавальної мотивації курсантів; навчання курсантів творчо працювати з підручниками, хрестоматіями, відомчими документами; готувати доповіді, повідомлення, висловлювати свою думку та відстоювати її; розвиток творчого професійного мислення, професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників; закріплення знань, отриманих на лекціях, перевірка цих знань; формування у курсантів інтересу до

науково-дослідної роботи в галузі прикордоннології і залучення їх до досліджень у військових наукових товариствах.

Серед семінарських занять найпоширенішими є такі види: розгорнута бесіда (теми 1, 7, 9), доповідь (теми 3, 5), обговорення рефератів і творчих робіт (теми 2, 4, 6), диспут (тема 8).

Практичні заняття – це форма організації навчальної діяльності (форма заняття), за якої педагог організує детальний розгляд курсантами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування через індивідуальне виконання. Такі заняття проводяться, як правило, перед початком військового стажування в органах та підрозділах ДПСУ і значною мірою забезпечують відпрацювання умінь і навичок прийняття практичних рішень в умовах службової діяльності, а також навичок роботи з технічними засобами. Це теми 4, 6, 8. Функції, які виконують практичні заняття, такі: поглиблення знань, отриманих на лекції та під час самостійної роботи; формування первинного досвіду організації служби; формування вміння аналізувати, оцінювати, планувати службову діяльність.

Ще однією формою організації навчальної діяльності курсантів є самостійна робота під керівництвом викладача. Основними її видами на заняттях з основ прикордоннології є такі: самостійна робота з навчальною літературою; самостійне вивчення техніки та технічних засобів (за умови суворого дотримання заходів безпеки); самостійне тренування; огляд телепередач. Для кожного виду існують відповідні методичні правила, дотримання яких підвищує результативність самостійної роботи. Самостійна робота під керівництвом викладача передбачає відтворювальні і творчі процеси в діяльності курсанта.

З огляду на це виділяють три її рівні: репродуктивний (тренувальний), реконструктивний, творчий (пошуковий). Репродуктивна самостійна робота передбачає розв'язування задач, заповнення таблиць, схем тощо. Реконструктивна самостійна робота передбачає перебудову рішень, складання планів, тез, анотацій, написання рефератів. Творча самостійна робота потребує аналізу проблемних ситуацій, отримання нової інформації. [5, с. 150].

Важливою умовою підвищення ефективності таких занять є правильне керівництво навчально-виховним процесом з боку науково-педагогічного складу, надання допомоги у засвоєнні матеріалу,

проведення контролю отриманих знань, умінь, навичок. Контроль за самостійною роботою курсантів має дві функції: коригуючу (полягає у своєчасному виявленні помилок) і стимулюючу (виступає зовнішнім поштовхом до діяльності). Він здійснюється у вигляді індивідуальних співбесід, письмових завдань, рефератів, колоквиумів тощо.

Отже, проведений аналіз існуючих форм навчальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників на заняттях з основ прикордоннології засвідчує, що основними серед них є: лекція, семінарське заняття, практичне заняття, самостійна робота під керівництвом викладача, науково-дослідна робота, військове стажування. Кожна з цих форм виконує певні функції, реалізація яких сприяє підвищенню рівня підготовки курсантів-прикордонників. Відтак, доцільним, на наш погляд, є уміле поєднання і розподіл форм навчальної діяльності курсантів-прикордонників на заняттях з основ прикордоннології. Це може стати перспективою подальших досліджень. Також перспективним є дослідження теоретичних та методичних аспектів військового стажування як специфічної та водночас обов'язкової форми організації навчальної діяльності курсантів у вищому військовому навчальному закладі.

Література

1. Ягупов В. В. Педагогіка : навчальний посібник / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.
2. Словник іншомовних слів / За ред. О. Мельничука – К., 1977. – 717 с.
3. Подласый И. Педагогика : Новый курс : В 2 кн. – М., 1999. – Кн. 1. – 578 с.
4. Сікорський П. Теоретико-методологічні основи диференційованого навчання: монографія. – Львів, 1998. – 346 с.
5. Фіцула М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 352 с.

ФОРМЫ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КУРСАНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ОСНОВАМ ПОГРАНОЛОГИИ

В. В. Химич

В статье раскрываются такие формы организации учебной деятельности курсантов, как лекция, семинарское занятие, практическое занятие, самостоятельная работа под руководством преподавателя, научно-исследовательская работа, военная стажировка. Автор приходит к выводу о целесообразности умелого сочетания форм учебной деятельности курсантов-пограничников на занятиях по основам погранологии.

Ключевые слова: учебная деятельность, формы учебной деятельности, курсанты, погранология.

FORMS OF LEARNING ACTIVITIES OF MILITARY SCHOOL STUDENTS IN CLASS ON THE BASICS OF POGRANOLOGY

V. V. Khimich

The article describes the forms of organization of educational activity of military school students such as lecture, seminar, workshop, independent work under the guidance of teachers, scientific research, military training. The author underlines the reasonability of skilful combination of forms of learning activities of students-border guards in pogramology class.

Keywords: educational activities, forms of learning activity, military school students, pogramology.

Хіміч Валерій Васильович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри прикордоннології Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький, Україна), miroshnichenkovalentina2011@mail.ru

Khimich Valeriy Vasylovych – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Chair of Pogramology of National Academy of State Border Service of Ukraine named after Bogdan Khmel'nytsky (Khmel'nytsky, Ukraine), miroshnichenkovalentina2011@mail.ru

УДК 37.037

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЗАСАД ПРОФЕСІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

I. V. Чеботарьова

У статті проаналізовані філософські думки стосовно проблеми духовно-морального виховання молоді в процесі підготовки її до професійної діяльності. Обґрунтована актуальність використання філософського знання в процесі дослідження проблеми формування духовно-моральних основ професійної моделі поведінки майбутнього фахівця.

Ключові слова: фахівець, модель, поведінка, філософське знання, духовно-моральні основи.